

PUILA INVUULA

Kopana le batlho- magani ba rona go nna molemirui wa ngwaga

Sethopha sa baatlhodi ke Willie Kotzé, Jane McPherson, Jenny Mathews, Jan de Villiers, Dirk van Rensburg, Karabo Peele le Gerard Mamabolo.

LEETO LA GO BONA MOLEMIKUI YO O TLHABOLOGANG WA GRAIN SA WA NGWAGA YA 2012 LE DIRAGETSE KA KGWEDI YA SEETEBOSIGO YA NGWAGA E. RE BONE BAFITLHELELABAKGAOLAKGANG BA LE BARARO BA BA TLHOMILWENG KE BALOKAGANYI BA DIKGAOLO TSA BONA MME KE ISRAEL MOTLHABANE, JOHN MOTSOENENG LE TEMBALEKHAYA FORT NUKHLU.

Lefapha la baatlhodi e ne e le Jane McPherson (Molaodi wa lenaneo la Grain SA), Dr Willie Kotzé (Molaodi wa tsamaiso ya tlhabololo ya balemirui ya Grain SA) gape le Modulasetilo wa jaanong wa Lekgotla la Mmidi, Karabo Peele le Gerard Mamabolo wa Agri-Seta. Go kopana gape le lefapha e ne e le Dirk van Rensburg, Jan de Villiers le Jenny Mathews, botlhe ba e leng balemirui ba ba nang kitso ka dintlha tse di farologaneng tsa bolemirui.

Israel Motlhabane

Israel o rekile polase ya gagwe ya ntlha, Annasvlei,

mo kgaolong ya Wesselsbron kwa fantising ka 1996. O ne a ntse a boloka madi nako e telele, a ntse a setse toro ya gagwe morago: Go nna le polase! O ne a kgona go duela peeletso ka madi a gagwe mme a duela e e setseng ka go adima madi kwa Land Bank. Monna yo, yo a tlhomamisang tse a di batlang, o ne a dira gore toro ya gagwe e nne nnete ka go dira thata le go nna le togamaano. Gape o bonako go naya temogo go mosadi wa gagwe Nunu, yo a neng a mo tshegetsatsa mme e le morutabana dingwaga tse dintsi.

Mofitlhelamakgaolagang yo o tshotswe mo polaseng mo kgaolong ya Hoopstad kwa rraagwe a neng a le modiri mo polaseng bophelo ba gagwe botlhe. Israel o ne a ya sekolong go fitlhela Mophatho wa 7 mme morago a kgona go fetelela mme a fetsa Mophatho wa 12 kwa sekolong se sengwe kwa Hoopstad. O ne a tlhola a ya gae ka mafelo a beke ka gore go ne go le kwa a itumetseng teng. Isreal a re: "Fa o golela mo polaseng, go sala le wena. Go mo mading a gago!" Ntlha e, e a bonalwa ka gore le fa Israel a ne a ntse

Lekwalo la Grain SA la
balemipotlana

BALA MOTENO:

- 2 > "Tswelela go dira se le se dirang"
- 6 > Bolaodi le Boeteledipele bo a tsamaelana
- 7 > Tekanyetso – ga se go re bolaodi fela

4

6

Mme Jane a re...

Ke kgwedi ya Phatwe mme molemirui mongwe le mongwe yo a nang maikaelelo a go jwala di-jwalo tsa selemo o tshwanetse go ipotsa dipotso tse di latelang.

- Ke tla jwala kae? (A ke nna mong wa tshimo?)
- Ke tla jwala eng?
- A ke na le kitso ya go jwala di-jwalo tse ke batlang go di jwala?
- A ke na le diterekere le didiriswa (kgotsa di-gogi)?
- A ke tsere ditekanyo tsa mmu gore ke itse mokgwa o ke tshwanetseng go nontsha mmu?
- A ke na le madi a go jwala di-jwalo ka tsh-wanelo?
- Ke tla rekisa kae thobo ya me?

Fa o ise o akanye ka dintlha tsotlhe tse – simolola go akanya mme o loge maano a gago. Motho yo a tla se jwaleng sepe ke yo a iseng a loge maano.

Re na le batho ba ba re leletsang mogale ka ntlha ya go ipapisa le go nna ditokololo tsa Grain SA. Fa o ntse o bala kgang e, o tshwere makasine ya Pula ka diatla tsa gago. Mo tsebeng ya bofelo ya Pula o tla bona maina otlhe le dintlha tsa kama-no tsa barulaganyi ba tlhabololo ba rona. Lebelela lenane mme o bone ba ba leng gaufi le wena.

Itse gore ga re na dikantoro mo metseng yot-lhe mme o tla tlhoka go kopana le motho yo a leng gaufi le wena go bona mokgwa yo o ka nnang mongwe wa lenaneo la tlhabololo. O tla tshwanela go duela R15 ka ngwaga mme madi a a tla dira gore o kgone go tsena dikopano tsa ditlhophla tsa go ruta tsotlhe, matsatsi a balemirui, o tla amo-gela Pula Imvula mme gape o tla kgona go tsena dikhoso tsa thuto. O ka se nne le boikotlhao ba go duela R15 go amogela kitsiso e o tla e amogelang. Re na le maikotlhao a gore ga re dire mo Limpopo – ke ntlha ya go tlhoka madi mme ga re ise re kgone go bona madi go dira mo kgaolong e le fa re na le kitso ya gore go botlhokwa thata.

Karabo Peele – Modulasetilo yo a tlhomilweng yo montšwa wa Maize Trust

KARABO PEELE, MODULASETILO YO A TL-HOMILWENG YO MONTŠWA WA MAIZE TRUST.

Go latela go tlhomiwa ga Jannie de Villiers e le khuduthamaga ya Grain SA, Karabo Peele o tlhomilwe e le Modulasetilo wa Maize Trust ka kgwedi ya Moranang ya ng-waga o. Karabo, yo a neng a le molemirui yo o tlhabololang wa Grain SA ka 2002, ke molemirui mo ditikologong tsa Ventersdorp le Rustenburg.

**ESTIE DE VILLIERS, WA LEFAPHA
LA BATSELEGANYI LA PULA/IMVULA**

Karabo Peele, modulasetilo yo a tlhomilweng yo montšwa wa Maize Trust.

“Tswelela go dira se le se dirang”

TLHABOLOLO YA BALEMIRUI GA SE TIRAGALO E E BOTOKA MME GO NA LE MATHATA A MANTSI A A MO MAEMONG A A FAROLOGANENG A A TSHWANETSWENG GO KGON-WA. LE GALE LE FA GO LE JALO, GANGWE KA NGWAGA KE NAKO YA GO TLHOLA LE GO KETEKI SE SE DIRIWANG SENTLE.

Go tuelo e e monate go etela balemirui mo dipolaseng tsa bona le go bona ka bowena tse Lenaneo la tlhabololo la balemirui la Grain SA le se dirang mo dipolaseng le mo bophelong ba balemirui ba re kgonang go dirisanammogo le bona. Le go se botse dipotso, go bonala gore re dira kutlwalo e e siameng tota mme phetolo ke ya nnete e e dirang gore peolo ya balemirui e oketsege, lefat-she le dirisiwe ka tshwanelo mme gape kutlwano e e tseneletseng e e agang botho e agilwe go dira lefatsho la rona lefelo le le pila.

Ke keletso ya me go leboga setlhophla sa batho ba ba makatsang ba ba dirang ka pelotshweu le thata, ba ba tlholang ba tsamaya dit-sela tsa Afrika Borwa go kopana le batho ba ba tlhokang thuso kgotsa kgakologo – setlhophla se se tlhokomelang balemirui ba ba simololang, se nnetefatsa tolamo ka dinako tsotlhe mme gape ke setlhophla se se ikanang go thusa gape le gape.

Ke a ikokobatsa e bile ke makatswa ke boineelo ba setlhophla sa Grain SA mme ke tshegofaditswe go kgona go tsamaya le bona le go itumelela tiro e ba setseng ba e dirile. A pula e ba nele! Ke ba eletsa bokamoso bo bo pila le dikilometara tse di tla tsamaiwang ka polokese go. Tsweleng go dira se le se dirang fela ka gore le dira se se makatsang!

**JENNY MATHEWS, MODULASETILO WA LENANEO LA
TLHABOLOLO LA BALEMIRUI LA GRAIN SA WA KGALE**

Jenny Mathews.

Kopana le batlhomagani ba rona go nna molemirui wa ngwaga

Israel Motlhabane, mongwe wa bafitlhelelamakgaolagang wa Molemirui yo a tlhabololang wa ngwaga wa Grain SA.

a dira kwa Posong ya Welkom mme a nna Raposo wa teng ka 1985 toro ya gagwe ya go nna le polase e ne e ntse e le teng. A simolola go ithuta ka Unibesethi ya Vista a solofetse go bona dikerii ya *BA Social Work* go thusa batho ba ba se nang se ene a nang sona. O ne a na le dithekesi tsa go ya kgakala, kgwebo ya go aga le kgwebo ya ditshingwana, mme o ne a sa eme go sala toro ya gagwe morago go nna le polase ya gagwe ka nako nngwe!

Go bonala gore o na le tlhogo ya kgwebo mme a re bolemirui le bona ke kgwebo ka go na le madi a go bonwa fa o reka lefatshe le le nang mmu o o noneng e bile o dira tse di botlhokwa ka nako jaaka go tlhokega. Israel o ithutile gape go kopa thuso go ba ba leng gaufi le ene. Mongwe wa Lekgotla la Grain SA, Chris Schoonwinkel, o ne a kopana le lefapha la baatlhodi mme a naya bopaki ba gore Israel ga a eme go botsa dipotso le go kopa thuso go balemirui ba bangwe ba ba nang le kitso ba ba leng mo tikologong ya gagwe. Gape, o na le maemo a tirisano mmogo le molaodi wa Lafapha la Temothuo la gagwe. Chris o rile Israel ke monna yo a setseng a na le maemo a a tlwaelegile a go nna motho yo o siameng ka a duela ka tšhelete gona foo fa a reka didiriswa le diterekere. O nnile le Lenaneo la tlhabololo la Grain SA go tsweng kwa tshimologong. O ne a utlwana le Molaodi wa Kgaolo wa Grain SA wa gagwe, Johan Kriel, yo a reng ka ene: "Monna yo ga a kgome boboko ba gago fela, mme gape o kgoma pelo ya gago. O dirile gore ke lemoge gore nka kgona sengwe le sengwe mme ga ke nosi!" Le fa go tlhoka kitso, botswerere le maitemogelo go ne go le mathata kwa tshimologong, Israel o kgonne go tswela pele ka go tsena dikhoso tse dintsi jaaka a ne a kgona.

Ka 2009 Israel o bone polase e nngwe gape, Uitkyk – gape mo tikologong ya kgaolo ya Wesselsbron – ka ntlha ya PLAS ya Lefapha la Tlhabololo ya Mafatshe le Tshokololo ya Mafatshe. Jaanong o na le diheketara tse di ka nnang 900, mo go tsona e le diheketara di le 600 tse di ka lengwang. Ka nnete mosima o a o epetseng baatlhodi ba lefapha go ba bontsha maemo a mmu, o dirile gore baatlhodi ba makatswe ke maemo a mmu o o nonneng tota. Nnete ke gore o bone mmu o montle go lemela dijawalo tsa gagwe! Israel o ntse a jwala dikologano tse di leng maoto a matlhano ka palo mme di mo naya ditone tse 5,4 ka heketara ka tshwanelo. Gape o na le diheketara tse di leng 50 tsa bojang ba menwana ya Smuts tse di leng mafulo le diheketara tse 230 tsa mafulo a naga. Israel o gatelela botlhokwa ba go dirisa ditšhefu go lwantsha mefero. O dirisa ngwayangwaya mmu fela mme o dirisa makonteraka go tšhegetsatsa lenaneo la bolemirui ba gagwe. Israel o tlhaba dipapatso ka matlho mme o reka ditlhokiwa go jwala ka tlhotlha e e kwa tlase e a ka kgonang go e bona. O setse a na le menotsha mo setorong sa gagwe go jwala dijawalo tsa ngwaga o a tlang ka gore o kgonne go e reka ka tlhwotlha e e kwa tlase. O lwantsha go utswa ka a le gaufi le metse le lefelo le ba latlhang maswe la mmasepala. O tlhola a fitlhela diruiwa tse e seng tsa gagwe mo dipolaseng tsa gagwe mme gape le diteropole tsa diterata tse di utswitsweng.

O ntse a busetsa go bolemirui ka go nna tokolototota ya lefapha la Grain SA mme gape o thusa bašwa ba le bararo ka dithutiso tsa bona tsa FET ka go ba nnisa mo polaseng ya gagwe ka dinako tsa boikhutso tsa bona.

Kopana le batlhomagani ba rona go nna molemirui wa ngwaga

Mofithelamelamakgaolakang John Motsoeneng wa kwa kgaolong ya Aberfeldy mo Foreisetata.

John Motsoeneng

Mofithelamelamakgaolakang wa kgaolo, John Motsoeneng, o dirisa bolemirui mo Sunnyside Farm mo kgaolong ya Aberfeldy mo kgaolong ya Foreisetata. O tshotswe mo tikologong ya kgaolo ya Lindley ka 1936 mme a golela mo polaseng e bile a simolola tiro teng a le modiri mo polaseng. O dirile a le modiri mo polaseng dingwaga tse dintsi mme a bona le laesense ya go kgweetsa dillori tse dikgolo. Morago ga nako o ne a dira kwa Iscor mo Newcastle mme gape le kwa Sasol mo Secunda a ntse a kgweetsa dillori gore a bo a feleletse a kgone go reka kgwebo ya dithekesi kwa Qwa-Qwa, e a ntseng a na le yona le jaanong. Ka ngwaga wa 2004 o kgonne go reka polase ya gagwe e a neng a ntse a e batla. John o nyetse Alinah mme ba na le bana ba le lesome, ba le robedi ba sa phela ba ntse ba tswelela ka maphelo a bone.

John o dirisana mmogo le Jack Mofokeng, yo e leng mongwe waabo. Ba dirisana mmogo sentle ka ba utlwana e bile ba loga maano ka bobedi. Polase ya Sunnyside e na le diheketara di le 239 tse di ka lengwang mme gape le mafulo a a ka nnang diheketara tse 221, mme ba na le dintlha tsa go lema le go rua mo polaseng ya bona. Ba rua dikgomo tse 180 le dinku tsa Merino tsa 140. Dingwaga tse pedi tse di fitileng di ne di le thata ka gore pula e ne e sa ne ka tshwanelo mme ba ne ba sa kgone go jwala mmidi mme ba ne ba gatelelwa go jwala dinawa tsa soya le dinawa tsa sukiri. Ba kgonne mme kwa mafelelong a nako ya thobo go tllile serame sa tlwaelo mo Foreisetata sa senya.

John ke tokololo ya Lesomo la Boithuto la Kestell mme o setse a tsene dikopano tse dingwe tsa dithutiso tsa Grain SA tse a boneng di mo thusa tota. Gape o itumelela botsalano ba gagwe le Molaodi wa kgaolo ya gagwe, Jurie Mentz. Go ne go na le taolo e e siameng go thibela mefero mo

dinaweng tsa go oma le tsa sukiri mme John o bone poelo ka go jwala dinawa tsa soya pele ga nako go lekalekantsa go di jwala mo tikologong e e tsididinyana. Mentz a re John o dirile togamaano a gagwe sentle le ka tshwanelo mme paakanyo ya tshimo go jwala e ne e le pila tota e bile "go jwala ga dinawa ga gagwe go ne go le pila tota!" John o dirisa dintlha tse di botlhokwa ka tiriso ya tatelano ya koketso mo kgwebong ya gagwe ka a ntse a fudisa dinku tsa gagwe mo masimong a a neng a jwetswe dinawa tsa soya. Gape o fura dinku le dikonyana ka furu ya dinawa tsa soya. Ka se Mentz a se buang dinku le dikonyana di nonne e bile di na le boitekanelo le fa go le mariga mme go le tsididi tota.

Jurie Mentz a re go na le seane sa Sezulu se se reng *ufunda uzufe* se se reng o tshwanetse go ithuta go ya kwa bofelelong. A re o ikutlwa John a le molemirui o o pila tota yo a utlwelelang kgakololo. Ga se motho yo a leng moikgogomosi go se ithute; o tlhola a botsa dipotso a ntse a batla kitso gape le gape ka a re kitso e ntšha e a e amogetseng e mo thusa go tswelela pele le fa a setse a le monnamogolo! John o rekisa thobo ya gagwe le ba Agricom ba ba ntseng ba mo thusa ka madi le ka tse a di tlhokang.

Tembalekhaya Fort Nkuhlu

Tembalekhaya o tshotswe kwa Kapa Botlhaba mme o goletse gaufi le Cala. O goletse mo tikologong ya bolemirui ka rraagwe a ne a ntse a le mo ditragalong tsa bolemirui. Jaaka kgatlhego ya gagwe ka bolemirui e ntse e tswelela o ne a solofela go sala rraagwe morago. Ka 2000 rraagwe Khaya, Wiseman Nkuhlu, o rekile polase Denemark mo kgaolong ya Vrede mme go tsweng nako eo o e nneile morwaagwe yo a leng mokgoni go e laola. Polase e na le diheketara tse 200 tse di ka lengwang mme gape le tse 800 tsa naga mme Khaya o dirisa kgwebo

Tembalekhaya Fort Nkuhlu, mongwe gape yo a leng mofithelamelamakgaolakang wa Molemirui yo a tlhabololang wa ngwaga wa Grain SA.

ya tlhakathakano ba na le diruiwa tse dintsi le badiri ba le bane ba ba di thokomelang.

Khaya o setse a le molemirui dingwaga di le lesome le bongwe. Ke tokololo ya Lenaneo la tlhabololo la balemirui la Grain SA go nna dingwaga tse tharo mme gape ke tokololo ya Sethlopha sa Ditone tse 250 sa Grain SA. Molaodi wa kgaolo ya gagwe, Jurie Mentz, a re, "Molemirui yo o tswaleletse pele tota ka dingwaga tse tharo tse di fetileng mme o tlhoma sekaelo go balemirui ba bangwe ba ba simololang ka go bontsha se se ka kgonwang."

Kwa ntle ga go nna seithati tota, lelapa la polase le tletse ditiragalo ka go na le dipitse, dikolobe, dikgogo, dipidipidi le dikalakune mme gape le dikatse go tshwara dipeba. Ke legae la mongwe yo o ratang sengwe le sengwe sa bophelo ba bolemirui! Polase e e nang diterekere le didiriswa tse di pila e tlhabololwa ka botswerere.

Ga go na diruiwa le tsa temo tse di tlwaelegilweng fela, mme gape go na le ditiragalo tsa go tswela go aga leobo la go rua dikolobe, mme ke tiragalo e e tla nayang polase biogase ya boyona kwa mafelong. Ngwaga

o go jwetswe diheketara di le 60 tsa dinawa tsa soya le diheketara di le 85 tsa mmidi ka go itirisetsa madi a bona. Ka go se tlwaelo, ngwaga o Khaya o jwetse dinawa tsa soya pele a jwala mmidi ka gore o nna mo tikologong e e tsidinyana mme o bone tse dintle go phala tsa pele ka thobo.

Khaya ke molemirui tota mme ke monna wa lefatshe yo a rutegang ka bonako tota. Ke motlotli o o pila yo a ntseng a kopantsha ba ba ka mo tshegetsang mo tikologong ya gagwe, jaaka a amega ntlha ya malwetse a dikgomo tsa gagwe a a tswang kwa diphologolong tsa polase ya diphologolo e e bapileng le ya gagwe, mme o tlhola a bua le dingaka tsa diphologolo go ithuta mathata le mokgwa wa go thibela malwetse a.

Kitso ya dinatla e amogelwa ke Khaya ka boitumelo, le fa e le ka bolemirui, papatso kgotsa ka bolaodi ba ditšhelete. O dirisa mokgwa wa go baya diatla mo go se a se dirang mme ga a itse fela tsotlhe tse di diragalang mo go tsa bolemirui, o itumelela go tlala maswe go fetsa tiro! Ke polase e nngwe gape e e nang bokamoso bo bo phatshimang.

JENNY MATHEWS, MODULASETILO YO A TSWANG WA LENANEO LA TLHABOLOLO LA BALEMIRUI LA GRAIN SA

Tembalekhaya mo dikolobeng tsa gagwe a na le Jenny le Karabo.

John Motsoeneng le waabo ba na le ba sethlopha sa tlhomamiso.

Bolaodi le Boeteledipele bo a tsamaelana

GA SE TIRO E E BONOLO GO RANOLA SE E LENG MOLEMIRUITOTA. LEFELO LE A DIRANG MO GO LONE LE RE NAYA DINTLHA TSE DI FAROLOGANENG MME GA RE KGONE GO TLHOPHA E E BOTLHOKWA GO FETA TSE DINGWE GO TLHALOSA SE MOLEMIRUI E LENG SONA.

Boeteledipele le bolaodi ga se dintlha tse di tshwanang mme di farologana go menagane. Bolaodi gantsi bo ipeelana le tiro nngwe kgotsa kgang mme bo fetoga ka tihatloso kgotsa tholotiro, mme boeteledipele bona e le go kaela ba bangwe go tswela pele. Mo bolemirui, boeteledipele bo tla pele ga bolaodi. Gantsi mo bolemirui go fitlhelwa e le boeteledipele, thutiso le thatafatso tse di leng botlhokwa.

Mokgwa wa tsamaiso ya polase go “dikologela pele” o thomamiswa ke bokgoni ba moeteledipele, mokgwa o badiri ba dirang tiro ya bone le ntlha e mathata a welang kgotsa nyaa. Go boela mo go tse di botlhokwa tota, re tshwanetse go dumela gore togamaano e e pila, go tsaya tshwetso ka tshwanno le go gagamatsa dikgole go isa mophato kwa pele go kgona go fenywa. Go botlhokwa go tsaya tsia gore moeteledipele o tshwanetse go nna mokgoni go kgona ntlha e. Ga go ope yo a ka tsayang maemo a gagwe ka gore ke ene mongwe wa tse di botlhokwa thata mo polaseng. Kwa ntle ga maikaelelo a moeteledipele a a tlhomang o na le tiro e e botlhokwa go feta mme ke go rulaganya ditiro mo polaseng. O tlhoka go lebagana le ditiro, lekalekantsha tatelano e ditiro di diriwang ka teng mme a ntse a tswela pele ka boiketlo. Ga a a tshwanetse go nna le tshiano.

Ditlapele

Mekgwa ya ditlapele ga di tshwane mme re tshwanetse go di lebelela sentle.

- La ntlha re bona ditlapele tse di bophara tse di kayang dintlha tse di ka tsaiwang go diragala ka nako e telele. Fa re tsaya tsia ntlha ya mofuta o re tshwanetse go akanya gore: “Tsa ntlha pele mme tsa bobedi ga di diragale le e seng.” Ka re le baeteledipele re na le mokgwa wa go dira dilo tse di botlhokwatlhokwa pele mme gantsi ke tse re di itirelang. Kwa mafelelong ke sekao sa bolaodi ka tsietsi (*model of management by crisis – MBC*). Go kgona lenaneo la go laola polase go fokatse ntlha ya tsietsi.
- Setlapele sa mofuta wa bobedi se remelela ntlha ya pelomadi mme gape se supa dintlha tse di tsamaelanang le pelomadi. Ga re a tshwanela go sadisa morago go dirisa le go tshwaragana dintlha tsa go busetsa madi. Nako e tshwanetswe go dirisiwa ka tshwanno go

rulaganya, go dirisa le go loalo dintlha tse. Go laolo tekanyetso go botlhokwa thata. Itlwaedise mokgwa wa go dira dilo tse di botlhokwa pele. Fetola fa boemo bo fetoga. Fa tsietsi ya nnete e diragala o ka se nne le tlhopho, tsotlhe di a ema mme ditiragalo tsotlhe di remelela mo ntlheng e.

Ditlapele di a farologana ka gore mabaka ga a tshwane mo dipolaseng. Maemo a fetoga ka letsatsi le letsatsi mme maemo a rona a papatso a tshwanetse go fetoga go ikemisana le mabaka.

Baeteledipele ga ba a tshwanela go lekanyetsa tlase botlhokwa ba go tlhatlhosa boeteledipele ba bona. Go tshenyegelo thata go tlogela borutwabadi-ri mme gape go bona diphoso, ditatlego le ditlhaelo tse di ka bapisiwang le yona ntlha e.

Go tlhoma maitlomo le maikaelelo go tsweng mo dintlheng tse go ka nna thata. Potso e e tshwanetseng go botswa ke gore ke eng se se leng botlhokwa tota. Fa potso e e sa arabiwa sentle mme kwa mafelelong ga go a siana, re tshwanetse go fetola mokgwa wa rona. Fa o fitlhelwa gore diteko tsa gago di a felela, mokgwa o o botoka ke go batla gore ke ditiro tse dife tse di tlang tshenyo e nnye fa di sa dirwe.

Boemedi

Mokgwa wa bolemirui o baka dintlha tse dintsi go tlhakanyega. Madi a mantsi le nako e ntsi go a senyega ka go tloatlola gare ga ditiro. Go tebisa mogopolo le go fetsa tiro ke tsela e e botoka. Balemirui ke batho ba ba sa rateng go tlhoma moemedi mo tirong ya bona. Jaaka nna ke bona e ka nna ka dintlha tse di latelang:

- Go tlhoka go ruta badiri le mogopolo wa gore ba ka se kgone tiro.
- Tlhotlwatokelo e godimo thata mme fa tiro e sa dirwe ke nna go tla tlisa ditatlhego.
- Go kgona ya go rulaganya, go ruta le go emedisa tiro ka tlwaelo ga e ratwe ke balemirui.

Karabo go boboi bo go botoka: “Emedisa mme o latlhelwe”. Go emedisa ke tsela e e botoka mme ka yona go tla merwalo e mentsi. Le gale, ga go a tshwanetse go bona e le go fengwa. Go fengwe ke go raya gore bolemirui ga a kgone go tshola bothata mme o fetola maemo a gagwe. Ka mokgwa o molato wa tshenyego o tla nna wa badiri fa dilo di senyega.

Ditshenyegelo di tla tlhola di le mo dibukeng tsa bolemirui. Mogatla ga o a tshwanela go tsoka mmele; fa go le jalo ke tsela e e isang tshenyegong.

JAN DE VILLIERS, MOROLATIRO WA MOLEMIRUI

Molemirui yo o pila o ntse jaaka pitse ya lebelo e e pila

BONTSI BA BATHO BA ITSE PEELANO E LE GO BETŠHA DIRANTANYANA MO PITSENG E E SIANANG KWA LEBELONG LA DURBAN JULY KWA LABALENG LA MOKATO LA GREYVILLE. BABETŠHITOTA, LE GALE, BA TLHOTLHOMISA GO TSENELELA DINTLHA JAAKA BOTSALO LE LOSIKA LA DIPITSE PELE BA TLHOPHA E BA E BETŠHANG GO SIA TSE DINGWE KA LEBELO.

Go katiwa ka letsatsi le letsatsi, dijo tse di lekaneng le go dirasana le ba ba katisang ke dintlha tse di bothokwa fa go katiwa tse di ka siang tse dingwe. Mekgwa ya pitse le ya mopalami e tshwanetse go tsamaelana go nna bongwe bo bo ka kgonang go fenya. Batsayadibetše ba tlhomamisa ntsha ya gore ba tla duela madi a a kana kang mo pitseng, letsatsi la lebelo. Fa pitse e betšhiwa thata palo ya madi a a tla duelwang e a fokotsega. Fa madi a mannye a betšhiwa mo pitseng go supa gore pitse eo motlhamongwe e ka se sie tse dingwe mme poelo e tla oketsega go motsayadibetše. Batsayadibetše ba re: “Se fetise photlha ya go leka go leka.”

Ke ntsha e e siameng go kopantsha batsayadibetše le bolemirui; ntsha e e bothokwa e le go leka. Mo diathikeleng tse ke ntseng ke di kwala ke supile maemo a mokgwa wa balemirui ba ba kgonang go tsewela pele tota le bana ba bone. Balemirui ba rona ba ba simololang ba mo maemong a ntsha ka ntsha e ya go tsewela pele.

Bolemirui ke bonetsetshi bo bo tseneletseng bo bo nang dikgaolo tse di farologaneng. Bomong le bolaodi ke dintlha tse di tlhotlheletsang botswelolepele ba kgwebo ya bolemirui. Mo bolemirui “mopalami” gantsi o supile e le molaodi yo o laolang polase. Mopalami a ka bonwa gape e le kgaolo ya batho ba ba dirang mo dipolaseng. Ba tshwanetse go nna bakgoni mo kgaolong e e supile e le kgaolo ya go kgona, jaaka mokgweetsi wa terekere kgotsa modisa wa dikgomo. Go tlhopha mopalami yo a sa tshwaneng pitse go ka e sadisa morago mo lebelong mme go ntse fela jalo mo bolemirui. Ka go nna motsayadibetše kgotsa go nna molemirui o tlhoka kitso ka ntsha ya go bona “mpho” go bona bapalami ba mo o ka itseng o ka aga tshwetso ya gago e le badiri ba ba kgonang go go thusa go tsewela pele go bona koketso ya katlego.

Maitemogelo le ona gape a tlela mo maemong a a kwa pele mme ga a kgonwe go lebalwa. Dipitse tse dintsi tse di ka lekanang fela di kgonne go sia tse dingwe ka ntsha ya go nna le mopalami yo a nang kitso mme balemirui ba ba nang le kitso ba bantsi le bona ba kgonne go tsewela pele go ntse go le thata mme ba tsewela go kgona go phela sentle.

Go bothokwa go tlhologanya “tsalo ya tse di fenyang”. Go tlhopha pitse go ntse jaaka tiragalo ya Safex (batsayadibetše). Fa topo ya petsana nngwe

e le ntsi tlhotlha e tla nna e oketsega. Go jwala sejwalo sengwe se se seng bothokwa go ka dira gore go nne lefetiso le le sa tlhokegeng mme madi a a senyega. Go tliša kumo e e sa tlhokwang kwa marakeng e ka se nne sengwe se se busetsang madi. Polase nngwe le nngwe e uma kumo mme kumo e e tshwanetse go nna ya maemo a a kwa godimo go kgona go bona poelo ya madi. Kumo e e seng ya maemo a a kwa godimo e ka se tlise peola ya madi a mantsi.

Dipitse tse dingwe di na le mogwanto o motelele mme di busetsa mogwanto ka nako e e leng telele fa di siana. Tse dingwe di na le mogwanto o mokhutswane, mme di o busetsa ka bonako. Go a lekalekana. Mo bolemirui re bona go tshwana. Dipolase tse di simololang, fa gongwe di na le megwanto e mekhutswane e e nonofileng mme ga e a nonofa jalo ka gore ditshenyegelo mo selong se le sengwe di kwa godimo go feta. Pharologanyo ke gore fa e le e kgolo go tlhokegwa madi a mantsi go tsentsha kwa tshimologong. Jalo, go tla nna botoka go dirisa diterekere le didiriswa tse di sa jeng madi a mantsi. Tiragalo ya tiro e emana le ba legae.

Kgwebo e nnye e e loalwang ka tshwanelo e ka uma kumo go lekana ka heketara. Thutego ya balemirui ba ba simololang, bomong le tiriso ya dintlha tse di pila ke tshimologo e e pila. Thutego e fiwa ke ditheo tse dintsi, tse dingwe ga di duelwe mme tse dingwe di lefwa ka madinyana fela. Thutego ga e a tshwanelwa go tlogelwa ka thekenoloji e ntse e tsewela pele ka letsatsi le letsatsi mme ke yona ntsha e Grain SA e e dirang.

Dintlha tse di supang mathata ke go tsaya bomong le go dirisa kitso e e tshotseng. Tlhokomelo e kgolo e tshwanetswe go nna teng go se gatelele lenaneo. Re dirisa basiani ba maemo a ntsha. Kgatelele e ntsi thata go feta ka bonako go tla dira gore go tsewe diphenšhene pele ga nako. Ba ba kgonang lebelo le le thata mme ba fenye ke bona basiani ba re tshwanetseng go ba oketsa. Ba bangwe ba ka tsaya nako e telele go fetsa mme ba bangwe ga ba ka ke ba goroga le e seng kwa mafelelong.

Maemo a rona mo bolemirui a tshwanetse go nna: “Fa tsewelopele e nna thata, ba ba leng thata ba tsewela pele”. Maaba wa rona tota ke go gatelelwa go leka. Dira ka tlwaelo mme o godise kgwebo ya gago. Ka bontsi ba balemirui ba ba simololang ba rona ba ka se kgone go uma ‘madi a sekege’ otlhe, ba tla bo ba aga motheo o o tiileng gore ba ba latelang ba kgone go agelela mo go ona.

JAN DE VILLIERS, MOLEMIRUI WA MOROLATIRO

Tekanyetso – ga se go re bolaodi fela

FA RE AKANYA TEKANYETSO GO NA LE DIPOTSO TSE DI TLHOLANG DI RE TLELA. TEKANYETSO KE ENG? TEKANYETSO E TSHWANELA GO TSENA KAE? MAEMO A TEKANYETSO KE AFE? GO A THUSA GO DIRISA TEKANYETSO?

Batho ba tlhola ba dirisa lereo la tekanyetso ka tlwaelo ka go sa lemoge gore tekanyetso ke nngwe ya dintlha tsa bolaodi ba madi. Mme gakologelwa gore bolaodi ba madi bo raya eng – go loga maano, go rulaganya, go dirisa le go laola. Ka tlwaelo re logela kgwebo ya rona maano a gore re dire tiro efe – re tla jwala eng, re tla jwala diheketara tse kana kang,

re tla dirisa peo efe, jalo le jalo. Jaanong ka mafelo a ngwaga katlego ya kgwebo ya rona e bonwa mo mading (diranta le masente) a a dikologang, go itsege gape ka ntsha ya poelo ya madi kgotsa tatlhego ya madi. Ka jalo go botoka go supa maano a rona gape ka ntsha ya tiriso ya madi, mme ke yona ntsha e e leng tekanyetso, ke gore re lekeletsa madi a re yang go a tlhoka go dirisa maano a rona le madi a re a tshotseng kgotsa a re ka a bonang.

Tekanyetso ka nnete ke lekwalo le le supang ditiragalo tsa rona tsa bokamoso, di supa bokana ba tiro le madi. Ka ntsha ya bolaodi ba madi

PULA IMVULA

Kgatiso e e etlediwa ka thuso ya Maize Trust.

GRAIN SA

PO Box 74087, Lynwood Ridge, 0040
► 08600 47246 ◀
www.grainsa.co.za

PHATLALATSO

Debbie Boshoff
► 08600 47246 ◀
www.grainsa.co.za

BAGOKAGANYI BA DIPOROFENSE

Danie van den Berg
Free State (Bloemfontein)
► 071 675 5497 ◀
danie@grainsa.co.za

Johan Kriel

Free State (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀
► Office: 051 924 1099 ◀
johank@grainsa.co.za
Dimakatsi Nyambose

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ◀
► Office: 031 755 4575 ◀
jerry@grainsa.co.za
Nonhlahlhla Sithole

Naas Gouws

Mpumalanga (Belfast)
► 072 736 7219 ◀
naas@grainsa.co.za

Jurie Mentz

Mpumalanga (Vryheid)
► 082 354 5749 ◀
► Office: 034 980 1455 ◀
jurie@grainsa.co.za
Sydwell Nkosie

Ian Househam

Eastern Cape (Kokstad)
► 078 791 1004 ◀
► Office: 039 727 5749 ◀
ian@grainsa.co.za
Jenilee Bunting

Lawrence Luthango

Eastern Cape (Mthatha)
► 076 674 0915 ◀
► Office: 047 531 0619 ◀
lawrence@grainsa.co.za
Cwayita Mpotyi

Toit Wessels

Western Cape (Paarl)
► 082 658 6552 ◀
toit@grainsa.co.za

KOLOGANYO LE KGATISO

Infoworks

► (018) 468-2716 ◀
www.infoworks.biz

PULA IMVULA E FITHELWA KA DIPUO TSE DI LATELANG:

Setswana,

Seesemane, Seaforikanse, Sesotho,
Sesotho sa Leboa, Sezulu le Sethosa.

Tekanyetso – ga se go re bolaodi fela

bokamoso e le ngwaga wa madi o o tlang, e e ka nnang go tswa 1 Mopitlwe 2013 go fitlha 28 Tlhakole 2014.

Ka mafoko a mangwe tekanyetso ke ntlha nngwe ya togamaano mme e bonwa e tshegetsatsa togamaano. Togamaano, mme tota le ntlha ya tekanyetso, ke dintlha tsa bokamoso; mme jalo maano a bokamoso a tlhomiwa mo dikakanyetsong tsa poelo le tshenyegelo. Mme, ka gore bokamoso bo bodikadika, ditekanyetso ga di kgonwe go tlhongwa. Ditekanyetso di tshwanetse go kgonwa go fetolwa, le gale ntlha e e ka nna kotsi ka boyona fa maano a ka fetolwa botoka fela go tswela.

Maikaelelo a ditekanyetso ke:

- Go thusa ka maikaelelo a togamaano a dintlha le dikgaolo tsotlhe tsa kgwebo;
- Go tshwantshanya maano le go tlhopha a a itekang;
- Go tshegetsatsa ntlha ya go swetsa gore maano a tla dirisiwa leng; le gape
- Go dirisiwa go laola ditiragalo tsotlhe.

Jalo, tekanyetso e tshwanetse go tshegetsatsa molemirui go kgona go bona maikaelelo a kgwebo ya gagwe, mme jalo tekanyetso e tshwanetse go nna mmanete le ammaaruri tota, mme gape e gatelela bothokwa ba go nna le makwalo a mo go kwalwang tsotlhe tse di diragalang.

Jaaka go tlhalositswe mo diathikeleng tse di fetileng o tshwanetse go kwala makwalo a tshimologo otlhe go kgona go rulaganya makwalo a madi a mararo a a bothokwa go laola madi ka tshwanelo mme gape go bontsha katlego ya kgwebo ya gago. Makwalo a tshimologo a le lokwalo la poelo, lokwalo la tekatekanyo mme la boraro e le lokwalo la tsamaiso ya ditšhelete. Gakologelwa gore lokwalo longwe le longwe le naya dipholo tse di farologaneng mme ke fa pholo nngwe le nngwe e supa katlego o ka re kgwebo ya gago ke kgono.

Fa o rulaganya tekanyetso go bothokwa gape go rulaganya makwalo a madi a mararo mme a tlhaloswa e le **Makwalo a Tekanyetso**. Pharologano e le gore makwalo a tekanyetso a, a supa tsholofelo ya kgono ka ditšhelete mo kgwebong ya gago. Se e leng mathata ke gore fa o rulaganya tekanyetso o se na makwalo a tshimologo o tla bo o tshwanetse go kopantsha poelo le tshenyegelo ya madi gotlhe.

Go rulagana tekanyetso go ka bonwa ke ba bangwe e le tiragalo e e tsayang nako e ntsi, mme go tlhoka boitshwaro go e dira. Potso ya gore a go bothokwa go rulaganya tekanyetso e ka arabiwa ka go re dikgwebo tsotlhe tse di tswelatang pele, le mo maemong a bolemirui, di dirisa ditekanyetso go nna selaodi. Ga ba ka ke ba di rulaganya fa di sa thusa sepe.

A re akanye ka ditiriso tsa go rulaganya tekanyetso. Go bona ditiragalo mo kgwebong ya gago yotlhe go bothokwa go rulaganya ditekanyetso tse di latelang:

- Tekanyetsotlase ya letlotlo go reka ditlotlo jaaka diterekere, didiriswa, leobo, digora le dibene tse e leng tsa polase, jalo le jalo. Fa e dirisiwa ka tshwanelo tekanyetsotlase e ka nna sediriswa go thusa go thibela go reka sengwe le sengwe fela jaaka go ratwa jaaka bene e ntshwa e e phatshimang e e seng bothokwa.
- Tekanyetsotlase ya ntshokhumo e e supang madi a a tlhokiwang mo ngwageng e e letelang. Ditekanyetsotlase tse tsa ntshokhumo di tshwanetswe go tlhomiwa mo lenaneo la bolaodi ba ntshokhumo la gago.
- Tekanyetsotlase ya tsamaiso ya didiriswa e e supang ditšhelete tse di tlhokiwang go tsamaisa dikoloi le metšhene e metona le didiriswa. Ditšhelete tse di tshwanetse go akaretsa tšhelete ya go reka mafura, dithaere, ditiro, di-laesense, inšorense le tse dingwe tsa go tlame-la didiriswa.
- Tekanyetsotlase ya tse dingwe e e supang ditšhelete jaaka tuelo ya badiri, motlakase, metsi, tse dingwe go tlamela meago le digora, diinšorense tse dingwe, phokotso ya letlotlo le tse dingwe jaaka ditšhelete tsa go duela mogala, dikhompiutara le tsa go gatisa makwalo. Tse tsotlhe ke ditšhelete tse di leng thata go kopantsha le sengwe se e leng sona.
- Tekanyetsotlase ya madi e e supang tsalo le letlotlo la madi tse di tla duellwang ka ntlha ya tse di adimilwang ka ngwaga o o latelang.
- Tekanyetsotlase ya tirisomadi ya gago ka bona. Ke katlanegiso gore o supe mo tekanyetsong e “tuelo” ya gago ka kgwedi mme o tshwanetse go supa tiriso ya madi ka bowena fa thoko ga tiriso ya madi a kgwebo ya gago. Ka mafelo a ngwaga fa poelo e ka bonwa o ka inaya katso. Ke kgwebo ya gago mme ke wena yo o tla swetsang gore poelo e tla dirisiwa jang. Oketsa kgwebo ya gago, tokafatsa kgwebo ya gago ka go reka dilo tse dintšhwa tsa thekenoloji, ithekele sengwe kgotsa boloka madi.

Ka ditekanyetsotlase tse di rulagantswe o tla kgona go rulaganya tekanyetsoruri e e nang le makwalo a mararo a madi a a go nayang tekanyetso ya tiriso ya madi mo kgwebong ya gago mo ngwageng o o tlang.

Go feleletsa: fa o rulaganya tekanyetso la ntlha go ka nna bokete mme gakologelwa: Katiso e a thatafatsa mme maitemogelo a supile gore go a thusa.

**JANE MCPHERSON, MOLAODI WA LENANEO
LA GO TLHABOLOLA BANTSHAKHUMO
LA GRAIN SA**

Maitlomo a rona ke go ntsha kgatiso e e gaisang ka fa go kgonegang. Ditshwaelo dingwe le dingwe ka diteng tsa borulaganyi kgotsa neelo ya teng, di ka lebiwa go Jane McPherson.